

*Паршанкоў Аляксандр Андрэевіч
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
магістрант*

**У пошуках адказаў. Цытаты з Евангелля ў тлумачэнні матывацый
кнігапісцаў і кнігадрукароў Вялікага Княства Літоўскага і суседніх
зямель XVI ст.**

Шырокае распаўсюджанне ў сусветнай культуры і літаратуры атрымала евангельская прытча аб талентах (далей – прытча). Менавіта аб яе цытаванні і інтэрпрытацыі ў XVI ст. у асноўным і пойдзе гаворка ў артыкуле. Коротка сэнс прытчы можна перадаць так. Адзін чалавек, ад'язджаючы па справах, пакінуў сваім рабам на захаванне пэўныя фінансы. Першаму рабу ён даў пяць талантаў, другому – два, трэціму – адзін. Два раба аддалі грошы ў рост, а той, што атрымаў адзін талант, закапаў яго ў зямлю, каб захаваць самым простым спосабам. Калі гаспадар вярнуўся дадому, ён запатрабаваў у рабоў справаздачы. Першы раб вярнуў яму дзесяць талантаў замест пяці, другі – чатыры замест двух, а трэці аддаў усё той жа адзін талант. Ён патлумачыў гаспадару, што захаваў грошы, закапаўшы іх. Першых двух рабоў гаспадар пахваліў, а трэціму сказаў: «Ліхі раб і лянiвы!... трэба было табе аддаць серабро маё мянялам, і я, прыйшоўшы, атрымаў бы маё з прыбыткам» [1]. За сваю правiну раб быў сурова пакараны. Унутраны сэнс прытчы прадугледжвае самыя розныя трактоўкі, менавіта гэта і дазволіла кнігадрукарам і перапісчыкам кніг максімальна шырока інтэрпрытаваць яе.

Адным з першых прыкладаў ужывання вышэйпрыведзенай прытчы ва ўсходнеславянскіх пісцовых запісах можа служыць запіс у Зборніку

выпісак з Пралогу (1484 г.). Аўтар запісу дзясак Грыгорый звяртаецца да чытачоў:

«а не лѣ нитес слова божиѣ проповѣ дати ни скрываите таланта и святого писаньѣ лежащаго в книгах сихъ да не и ѡсужени будете»[2].

Гэта заклік да чытачоў, які трактуе прытчу ў тым ключы, што біблейскі тэкст, Божае слова – вялікая каштоўнасць. Прапаведаваць гэтае слова – місія кожнага годнага чалавека. Чалавек, які пазнаёміўся з тэкстам Бібліі, на думку перапісчыка, становіцца надзеленым асаблівым талентам. Хаваць гэтыя новыя веды становіцца небяспечнай справай. За яе чалавек можа быць пакараны. Магчымасць пакарання пацвярджае сувязь гэтай пісцовай запісі з прытчай. Лагічная паслядоўнасць «ўтойванне таленту – немінуцае пакаранне» становіцца нормай для свядомасці перапісчыкаў.

Варта сказаць, што згадкі прытчы ў пісцовых запісах XI – XV стст. вельмі рэдкія. Актывізацыя звароту да прытчы павялічваецца ў XVI ст. З’яўленне і распаўсюджванне кнігадрукавання дае магчымасць параўнаць выкарыстанне прытчы як кнігапісцамі так і першадрукарамі.

Прааналізаваўшы тэксты прадмоў і пасляслоўяў кірылічных рукапісаў і друкаваных кніг Вялікага Княства Літоўскага (далей – ВКЛ), украінскіх зямель і Маскоўскай дзяржавы XVI ст. атрымалася выявіць некалькі варыянтаў інтэрпрэтацыі прытчы.

Звяртаецца да прытчы знакамiты кнігапісец ВКЛ Мацвей Дзясакты (1507 г.): «Послѣ ди же прiидохъ въ память, еже не съкрыти таланта, штъ Бога преданнаго ми. Вѣсхотѣ х написати своєю ржкою книгоу». [3]

У дадзеным выпадку мы сустракаемся з тлумачэннем матывацыі перапісчыка. Ён паведамляе навошта перапісаў кнігу. Сярод прычынаў, якія прывялі яго да гэтага, стала і боязь схавць свой талент, дадзены Богам, не належным чынам раскрыць яго. Мацвей Дзясакты падкрэслівае, што гаворка ідзе менавіта пра талент да перапісвання кніг. Тут мы,

здаецца, упершыню ў практыцы ўсходнеславянскіх пісцовых запісаў сутыкаемся з ідэяй пра тое, што кнігапісец можа быць надзелены нейкім талентам менавіта як прафесіянал. Стандартнае для такіх выпадкаў самапрыніжэнне ў варыянце Мацея Дзесятага адыходзіць на другі план.

У Евангеллі-тэтр (1565 года), якое захоўваецца ў Расійскай Нацыянальнай бібліятэцы, чытаем: «Якоже и Господь глаголетъ к лѣнивому рабу... Аз же, грѣшныи, убоахся, егда разгнѣваю владыку моего и Господа нашего Иисус Христа и осужен буду с тем лѣнивым рабом в тую же тьму дальную» [4].

Матывацыя перапісчыка цалкам ясная. Ён баіцца пакарання (як і ў самым першым разгледжаным намі выпадку) за тое, што можа раззлаваць Хрыста. Мяркуючы па ўсім, справядлівы гнеў Хрыста – лагічнае наступства ляюты і недастатковай стараннасці перапісчыка. Увесь тэкст гэтага пісцовага запісу – яркі прыклад выкарыстання прытчы ў мэтах тлумачэння сваёй матывацыі. У дадзеным варыянце кнігапісец не згадвае пра які-небудзь асаблівы талент, і традыцыйна пазіцыянуе сябе шматгрэшным і нявартым.

У сярэдзіне XVI ст. прытча пра талентах набывае асаблівую папулярнасць. З рукапісных тэкстаў яна пранікае ў друкаваныя кнігі.

У прадмове да свайго Катэхізіса (1562 г.) Сымон Будны, Мацей Кавячынскі і Лаўрэнці Крышкоўскі пішуць: «А то, што ся на тот час хотя не с таковое годьности, якое бы святыя таблицы Божие достоины были, але з якого ж колвек даного таланьту, вѣрне, от вѣрного христового збору братьи...выдать могло..» [5].

Па ўласным прызнанні, аўтары падрыхтавалі тэкст катэхізіса ў меру свайго таленту. Тут мы не можам быць упэўненыя ў тым, што аўтары апелююць менавіта да евангельскай прытчы, хоць выкарыстанне слова «талент» намякае на гэта. Зноў варта звярнуць увагу, што аўтары

здаецца, упершыню ў практыцы ўсходнеславянскіх пісцовых запісаў сутыкаемся з ідэяй пра тое, што кнігапісец можа быць надзелены нейкім талентам менавіта як прафесіянал. Стандартнае для такіх выпадкаў самапрыніжэнне ў варыянце Мацея Дзесятага адыходзіць на другі план.

У Евангеллі-тэтр (1565 года), якое захоўваецца ў Расійскай Нацыянальнай бібліятэцы, чытаем: «Якоже и Господь глаголетъ к лѣнивому рабу... Аз же, грѣшныи, убоахся, егда разгнѣваю владыку моего и Господа нашего Иисус Христа и осужен буду с тем лѣнивым рабом в тую же тьму дальнюю» [4].

Матывацыя перапісчыка цалкам ясная. Ён баіцца пакарання (як і ў самым першым разгледжаным намі выпадку) за тое, што можа раззлаваць Хрыста. Мяркуючы па ўсім, справядлівы гнеў Хрыста – лагічнае наступства ляюты і недастатковай стараннасці перапісчыка. Увесь тэкст гэтага пісцовага запісу – яркі прыклад выкарыстання прытчы ў мэтах тлумачэння сваёй матывацыі. У дадзеным варыянце кнігапісец не згадвае пра які-небудзь асаблівы талент, і традыцыйна пазіцыянуе сябе шматгрэшным і нявартым.

У сярэдзіне XVI ст. прытча пра талентах набывае асаблівую папулярнасць. З рукапісных тэкстаў яна пранікае ў друкаваныя кнігі.

У прадмове да свайго Катэхізіса (1562 г.) Сымон Будны, Мацей Кавячынскі і Лаўрэнці Крышкоўскі пішуць: «А то, што ся на тот час хотя не с таковое годьности, якое бы святыя таблицы Божие достоины были, але з якого ж колвек даного таланьту, вѣрне, от вѣрного христового збору братьи...выдать могло..» [5].

Па ўласным прызнанні, аўтары падрыхтавалі тэкст катэхізіса ў меру свайго таленту. Тут мы не можам быць упэўненыя ў тым, што аўтары апелююць менавіта да евангельскай прытчы, хоць выкарыстанне слова «талент» намякае на гэта. Зноў варта звярнуць увагу, што аўтары

паказваюць на наяўнасць у іх таленту. З усіх прыкладаў гэты стаіць асобна па той прычыне, што мы маем справу з аўтарскай самапрэзентацыяй, а не з самапрэзентацыяй друкароў, якія выпускаюць у свет чужую працу.

Кнігадрукар Іван Фёдараў ў пасляслоўі да Апосталу (1574 г.) піша, тлумачачы сваё жаданне выдаць кнігу: «Наипаче же убояхся истязания владыки моего Христа, непрестанно вѣпующа къ мнѣ: «Лукавый рабе и лениве! Почто не вда сребра моего торжником; и азъ, пришед, взялъ бых свое с лихвою» ... И когда убо на уединении въ себе прихождах, и множицею слезами моими постелю мою омочах, вся сия размышляя въ сердца своемъ, да бых не съкрылъ в земли таланта, от Бога дарованнаго ми» [6].

У пэўным сэнсе перад намі апафеоз ужывання прытчы. Такое яе выкарыстанне адразу характарызуе самапрэзентацыю першадрукара. Дараваны Богам талент – гэта ўжо пра ўменне друкаваць кнігі. Такі падыход аўтаматычна выводзіць Фёдарава на новую прыступку, калі разглядаць яго самапрэзентацыю. Перад намі такі жа богабаязны грэшнік, як і многія перапісчыкі XVI ст. Аднак ён, як і Мацвей Дзесяты, ужо не баіцца заявіць пра свой адмысловы талент.

Папличнік Фёдарава Пётр Мсціславец ў пасляслоўі да Евангелля (1575 г.), выдадзенага ім, выкарыстоўвае сугучную думкам свайго калегі фразу «...сего ради, аще и едінъ талантъ ввѣренъ боудеть кто не лѣнитиса подобасть, но прилѣжно дѣлати, боа са приказни съкрывшаго» [7].

Чаму ж і Фёдараў і Мсціславец так актыўна кажуць пра талент і пакаранні? Ці можам мы быць цалкам упэўнены ў тым, што менавіта боязь Божай кары абуджала жаданне друкавання кніг? Безумоўна, не. Аднак традыцыі звароту да прытчы ў самапрэзентацыі не існавала. Мы ведаем толькі некалькі розных па храналогіі і інтэрпрэтацыі прытчы прыкладаў і

нічога больш. Значыць, гэты элемент самапрэзентацыі быў свабодным выбарам друкароў.

Віленскае Евангелле Пятра Мсціслаўца (1575 г.) не раз перапісвалася ў Маскоўскім царстве, што адзначана Т. Анісімавай. У сувязі з гэтым, у тэксты рукапісаў трапіў і пасаж з прытчай пра таленты. Так, напрыклад, у Псалтыры следаваным (1585/1586 гг.) чытаем: «Сего ради и, аще и един талант вдан будет кому, не ленитися подобает, но прилѣжно дѣлати, бояся приказни скрывшаго» [4, с. 322 – 323]. Даслоўна пасаж з Псалтыра (1585/1586 гг.) Паўтараецца ў Апостале (1586/1587 гг.) [4, с. 326]. Таксама назіраем і ў Пролагу (1589/1590 гг.) [4, с. 344].

На працягу XVI ст. прытча пра таленты выкарыстоўвалася ў самапрэзентацыі кнігапісцаў і кнігадрукароў. Асноўнай яе функцыяй было тлумачэнне матывацыі перапісчыка да перапісвання кніг. У цэлым, варта адзначыць, што зварот да прытчы быў даволі рэдкай з’явай. Гэта можа сведчыць пра тое, што наяўнасць адсылак да падобнай прытчы не было чымсьці этыкетным. Хутчэй, мы маем справу з прыёмам, які мог выкарыстоўвацца аўтарамі прадмоў і пасляслоўяў па жаданні.

Асаблівае значэнне прытча набывае ў друкаваных кнігах. Тут рэальнасць такой матывацыі (боязь кары за ўтойванне таленту) неаднаразова падкрэсліваецца. Гэта можа сведчыць аб глыбокай шчырасці друкароў. Пётр Мсціславец і Іван Фёдараў былі калегамі, суаўтарамі, аднадумцамі. Не дзіўна, што ў тэкстах першага і другога ў адзін і той ж час надаецца ўвага прыпавесці, а яе інтэрпрэтацыя ў абодвух вельмі блізкая.

Вядома, для перапіскі і друку кніг існуе мноства матываў. Мы сустракаем цэлы шэраг самых розных матывацый ў старажытнарускіх тэкстах XI–XV стагоддзяў [9]. Пры гэтым боязі пакарання за ўтойванне таленту ў калафонах гэтага часу няма.

Мы бачым, што друкаваны тэкст паўплываў на некаторыя рукапісы другой паловы XVI ст. у Маскве. Такім чынам, бачыць у гэтых рукапісах нейкую незалежную пазіцыю ў дачыненні да самапрэзентацыі перапісчыка ўяўляецца няслушным. Тое, што тэкст перапісваўся без змен сведчыць толькі аб усё большым распаўсюдзе этыкетным формаў у самапрэзентацыі кнігапісцаў. Гэта ў сваю чаргу можа дэманстраваць незацікаўленасць перапісчыкаў у асаблівай самапрэзентацыі. Яна чамусьці становіцца для іх непатрэбнай. Шырокае выкарыстанне ў друкаваных тэкстах прытчы пра таленты можа быць разгледжана як выраз аўтарскай задумы. Гэта ўказанне на паступовае інтэлектуальнае развіццё кнігадрукароў і іх свабоду.

Для перапісчыкаў і друкароў выкарыстанне прыпавесці аб талентах было актуальным, але не тыповым прыёмам самапрэзентацыі. Такім чынам тлумачылася матывацыя да стварэння кніг. На прыкладах тэкстаў кнігадрукароў мы бачым паступовае змяненне формы самапрэзентацыі. Для перапісчыкаў да XVI ст. быў у асноўным характэрны самапрыніжальны топас і самапрыніжальны характар самапрэзентацыі [10]. Для кнігадрукароў, якія, несумненна, з'яўляюцца спадкаемцамі перапісчыкаў, усё зусім інакш. Яны ўжо цвёрда заяўляюць пра наяўнасць нейкага таленту, дадзенага ад Бога. Яны маюць веды, якімі павінны дзяліцца, інакш будуць пакараныя. Разуменне гэтай важнай дэталі з'яўляецца істотным элементам у рэканструкцыі свядомасці ўсходнеславянскіх кнігадрукароў XVI ст. і дае надзею на далейшае паспяховае завяршэнне такой рэканструкцыі.

Літаратура.

1. *Біблія онлайн [Электронны рэсурс] / Пераклад Біблейскай камісіі. – Мінск, 2020. – Рэжым доступу: <https://bible.by/bbc/40/25/>. – Дата доступу: 25.01.2006.*

2. Гальченко, М.Г. *Записи писцов в датированных древнерусских рукописях XIII–XV вв.* / М.Г. Гальченко // *Palaeoslavica*. – 2003. – № XI. – С. 119.
3. *Гісторыя беларускай кнігі: у 2 т. Т. 1. Кніжная культура Вялікага Княства Літоўскага* / М.В. Нікалаеў; [навук. рэд.: В.В. Антонаў, А.І. Мальдзіс] / рэдкал.: Т.У. Бялова [і др.]; пад агул. рэд. М.В. Нікалаева; [мастак Г.І. Мацур]. – Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2009. – С. 114.
4. Усачев А.С. *Книгописание в России XVI века: по материалам датированных выходных записей* / А.С. Усачев. Т. 2. – Москва; Санкт-Петербург: Альянс-Архео, 2018. – С. 280.
5. *Прадмовы і пасляслоўі паслядоўнікаў Францыска Скарыны* / АН БССР, Ін-т літаратуры імя Я. Купалы; [укл., уступ. арт. і камент. У. Г. Кароткага; рэд. А.І. Мальдзіс]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1991 – С. 26.
6. *Библиотека литературы Древней Руси* / РАН. ИРЛИ; Под ред. Д. С. Лихачева, Л.А. Дмитриева, А.А. Алексеева, Н.В. Поньрко. – Санкт-Петербург: Наука, 2003. – Т. 12: XVI век. – С. 530.
7. *Евангелле*. – Вільня: Друкар Пётр Цімафееў Мсціславец, 1575 – Цэнтральная навуковая бібліятэка НАН Беларус. – К16-18 / Ср143. Ср1706. – Л. 393.
8. Анисимова, Т.В. *Рукописи московских писцов братьев Басовых (80-е годы XVI – нач. XVII века)* / Т.В. Анисимова // *От Средневековья к Новому времени: сборник статей в честь Ольги Андреевны Белобровой*. – Москва: «Индрик», 2006. – С. 602.
9. Паршенков, А.А. *Матывы дзейнасці ўсходнеславянскіх кнігапісцаў у XI–XVI стст.* / А.А. Паршенков // *Христианство как интегрирующий фактор мировой культуры. Сборник студенческих докладов XXIV*

международных Кирилло-Мефодиевских чтений / ГУО «Институт теологии имени святых Мефодия и Кирилла» Белорусского государственного университета: редакторы-составители: С.И. Шатравский, священник Святослав Рогальский. – Минск: Христианский образовательный центр имени святых Мефодия и Кирилла, 2020. – С. 169 – 171.

10. *Паршанкоў, А.А. Самапрэзентацыя кнігапісцаў Вялікага Княства Літоўскага, Ноўгарада і Вялікага Княства Маскоўскага ў XIII – пачатку XVI ст.: гістарыяграфія пытання / А.А. Паршанкоў // 75-я навучная канферэнцыя студэнтаў і аспірантаў Белорусского государственного университета [Электронный ресурс]: материалы конф. В 3 ч. Ч. 1, Минск, 14–23 мая 2018 г. / Белорус. гос. ун-т, Гл. упр. науки ; редкол.: В. Г. Сафонов (пред.) [и др.]. – Минск : БГУ, 2018. – С. 221–226.*